

0,29, якщо загальний коефіцієнт $r = 0,21$). Дана підсистема включає функції економічної мотивації персоналу, організації професійно-посадового просування, організації й обслуговування робочих місць, управління умовами праці, стимулювання творчої активності персоналу. Як видно з табл. 3, мотиви плинності кадрів, а саме: (1,2,3,6,8,12) викликані низькою якістю реалізації саме вказаних функцій УП. Удосконалюючи механізм та підвищуючи якість реалізації функцій, що входять до складу найбільш критичної з точки зору впливу на рух кадрів підсистеми СУПП, можна забезпечити зниження показників вивільнення персоналу з причин плинності кадрів.

Висновки

Періодичний аналіз стану, динаміки і структури руху кадрів на підприємстві та його залежності від стану СУПП створює можливості для своєчасного виявлення недоліків в організації роботи суб'єктів управління персоналом та реагування на них для запобігання негативного впливу на результативність функціонування соціально-економічної системи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грішнова О.А. Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки. – К.: Т-во „Знання”, КОО, 2001. – 254 с.
2. Довбня С.Б., Клименко И.П. Целеориентированная система управления персоналом предприятия // Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції. «Управління підприємством: діагностика, стратегія, ефективність». – Київ-Дніпропетровськ: – 2000. – С. 39–41.
3. Лапин А. Формирование системы управления персоналом (региональный и микроэкономический аспекты) // Проблемы теории и практики управления. - 2000. – №5. - С.83-87.
4. Лапішко М.Л. Основи фінансово-статистичного аналізу економічних процесів.– Львів: Світ, 1995. – С.79-99.
5. Лизанець А.Г. Моделювання інтегрованої системи управління персоналом виробничого підприємства з використанням функціонального підходу // Економіка: проблеми теорії та практики. Збірник наукових праць. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2003. – Вип. 179. – С. 168-176.
6. Моделирование системы управления квалификационным уровнем персонала в рыночной экономике (Монография) / Булянда А.А., Колониари А.П., Лысенко Ю.Г., Скобелев В.Г. – Донецк, 1998.
7. Праця у Закарпатській області. / Держ. комітет статистики. Головне упр. статистики у Закарпатській області. – Ужгород, 2005, - С.41-71.

УДК 658.0:339.9

ПІДХОДИ ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИКИ ТЕХНІКО-ЕКОНОМІЧНОГО ОБГРУНТУВАННЯ ПРОЕКТІВ СПЕЦІАЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ УТВОРЕНЬ

К.Й. ПУГАЧЕВСЬКА к.е.н.
Мукачівський технологічний інститут

На основі критичного аналізу діючих нормативно-методичних документів запропоновано підходи до удосконалення методів проектування та оцінки ефективності створення і функціонування спеціальних економічних зон і ТПР на основі агрегатного показника ефекту з урахуванням інноваційного складника, проведення оперативного моніторингу пропорційності соціально-економічного розвитку територій розміщення з використанням модифікованої “економічної нормалі” індексів зміни “якості життя”, зовнішньої конкурентоздатності, рівня імобілізації вітчизняного капіталу, залучення ПЗІ та створення робочих місць.

Аналіз основних проектних рішень дозволяє стверджувати про необхідність удосконалення методичних засад проектування СЕЗ. Масштабність проектів, охоплення ними різних галузей, територій, істотний вплив не лише на економічні, а й на соціальні процеси не дозволяє обмежуватися загальними методиками інвестиційного проектування. Вищий рівень наукової обґрунтованості проектних рішень необхідний і тому, що вони є основою для законодавчих актів та нормативно-розпорядчих документів щодо статусу конкретних зон і умов провадження господарської діяльності в них.

Об’єкти та методи дослідження

Напрями вдосконалення методів проектування, техніко-економічного обґрунтування та оперативного моніторингу ефективності СЕЗ не залишилися поза увагою вітчизняних вчених, таких як Барановський О., Пила В., Письмак В., Савел'єв Є., Чмир О. Проте методологія і методика техніко-економічних розрахунків ефективності спеціальних економічних утворень потребує поглиблених досліджень з урахуванням особливостей перехідної економіки і місця СЕЗ у процесі її трансформування.

Постановка задачі

Стабільність законодавства є одним з головних факторів інвестиційної привабливості і, навпаки, – головним дестимулюючим інвестиції фактором. Недостатня обґрунтованість проектів зумовлює загальний характер і непрямую дію законодавчих актів, їх доповнення та коригування нормативно-розпорядчими документами і, як наслідок, погіршення інвестиційного клімату. В існуючих для економіки нашої країни методів і засобів регулювання господарської діяльності

суб'єктів СЕЗ проблема “фокусного” впливу ускладнюється істотним рівнем невизначеності загальноекономічної ситуації, що відповідно, потребує урахування у методичних підходах.

Мета наукової публікації полягає у розробці теоретичних та методичних аспектів проектування СЕЗ і ТПР, розробці підходів до удосконалення методів проектування та оцінки ефективності створення і функціонування спеціальних економічних утворень.

Результати та їх обговорення

Базовим методичним документом техніко-економічного обґрунтування (ТЕО) доцільності створення С(В)ЕЗ, як відомо, є відповідні "Типові методичні рекомендації" введені в дію з 4 грудня 1995 р. Слід визнати, що сукупність принципів, логічна послідовність методики (“аналіз вихідного рівня – оцінка проблем – формулювання системи цілей – обґрунтування проектних рішень щодо території, виду, спрямованості зон, основних положень проекту, спеціальних режимів – оцінка витрат і ресурсних потреб – прогноз ефективності”) відповідає теоретичним і прикладним аспектам стратегічного менеджменту.

Втім, практичне застосування цього важливого документу дозволяє стверджувати про необхідність його удосконалення у таких ключових аспектах. По-перше, це стосується проблеми конкурентоспроможності зон, їх міжнародного маркетингу як об'єкта інвестиційної привабливості, причому комплекс маркетингу повинен орієнтуватися на стратегічні сегменти потенційних “споживачів” – інвесторів у розрізі форм інвестиційних потоків (портфельних інвестицій, прямих зарубіжних інвестицій, неакціонерних форм інвестування, програм фінансової допомоги тощо). З цим пов'язана й інша проблема – яким чином збалансувати інтереси країни (території, галузі) та інвестора, враховуючи відмінності у мотивації інвестування для різних форм. Очевидно, що “...маркетингове обслідування майбутньої сфери діяльності ВЕЗ, обзор конкуруючих аналогічних зон, прогноз попиту на послуги ВЕЗ” [1, С. 8] не забезпечують такого збалансування.

По-друге, у галузевому розрізі недостатньо прогнозу попиту на “послуги зони”, необхідний також стратегічний прогноз кон'юнктури світового та національного ринку товарів (послуг) виробництва майбутніх суб'єктів зонального утворення хоча б для агрегованих груп (неблагородних металів, хімічної сировини, окремих підгалузей машинобудування, продуктів харчування, туристсько-рекреаційних послуг, продуктів інтелектуальної праці тощо).

По-третє, погоджуючись з необхідністю відображення сукупності економічних, соціальних, екологічних та соціальних показників результативності зони, вважає за необхідне встановлення тіснішої залежності між агрегованими показниками обсягів, “якості” (технологічності) капіталів та соціально-економічним ефектом для території (галузі). При цьому, шкідливою для оцінки ми вважаємо орієнтацію на мінімізацію “втрати надходжень від оподаткування, митних платежів” внаслідок запровадження спеціальних умов. Більш важливим є уникнення гіпертрофованої динаміки окремих показників соціально-економічного розвитку за рахунок інших при максимізації критерію соціального поступу і зовнішньої конкурентоспроможності господарського комплексу території чи галузі.

По-четверте, з огляду на критерій конкурентоспроможності, головною метою створення зони і, відповідно, показником їх результативності слід вважати інституційні зміни, до яких відносяться формування ринкової та фізичної інфраструктури, транспарентні та публічні норми і стандарти заснування, функціонування і ліквідації бізнесу, організації товарного і фінансового обігу, взаємовідносин бізнесу і влади. Власне саме тут може виявлятися синергічний ефект впливу ринкових відносин на активізацію підприємництва не лише у межах зонального утворення, але й регіону та держави загалом. Поряд з цим доцільно по можливості уникнути суперечностей специфічного режиму господарювання з системою багатостороннього чи макрорегіонального наддержавного регулювання руху товарів, капіталів, трудових ресурсів, продуктів інтелектуальної праці та інформації. Останнє поки що знаходиться поза межами розробки проектних рішень проте у стратегічній перспективі стане, на нашу думку, вагомою перешкодою як для розвитку СЕЗ і ТПР, так і для інтеграції економіки нашої країни у світове господарство, вступу у діючі системи багатостороннього регулювання.

Стосовно нормативно-методичного забезпечення проектування СЕЗ, слід розглянути і такий документ як "Методичні рекомендації аналізу результатів функціонування СЕЗ і ТПР зі спеціальним режимом інвестиційної діяльності" [2]. Цікаво, що у базовому законі про С(В)ЕЗ і згадуваних рекомендаціях щодо розробки ТЕО СЕЗ взагалі відсутні поняття “територія пріоритетного розвитку”, “спеціальний режим інвестиційної діяльності”, що ще раз підтверджує твердження про певну несистемність, ситуативність і стихійність процесу формування СЕЗ у нашій країні, відсутність концептуального обґрунтування їх ролі у трансформації економіки.

Ключовими положеннями оцінки результативності СЕЗ за вищеназваним документом є відповідність заявленим цілям та завданням (принцип цільової спрямованості), врахування системного ефекту (принцип комплексності) та загальної оцінки ефективності (принцип ефективності) [2, С. 3]. Проблема полягає у тому, що дотриматися цих принципів на основі параметрів обсягів інвестицій, виробництва продукції (послуг), у тому числі на експорт, кількості створених закладів оздоровлення чисельності туристів чи реалізації послуг, кількості створених (збережених) робочих місць тощо [2, Табл. 1] достатньо складно, якщо не припускати, що маємо справу лише з первинною інформацією для наступного аналізу. Проте для цього необхідні окремі методики, які в аналізованих рекомендаціях не наводяться. Існує потреба й у оцінці впливу СЕЗ на позазональну територію чи ТПР на стан соціально-економічного розвитку регіону загалом. Вказане, звичайно, не заперечує цінності рекомендацій для оперативного моніторингу результативності зон, а лише підкреслює необхідність подальшого вдосконалення методології і методики оцінки ефективності з метою посилення їх соціально-економічної спрямованості.

Зокрема, у контексті предмета нашого дослідження важливими є оцінки рівня конкурентності ринкового середовища у зоні та позазональному середовищі, окремих галузях, ролі малого та середнього бізнесу у посиленні конкуренції, параметрів розвитку інституційної інфраструктури ринку і, особливо, сфери товарного обігу (співвідношення оптової і роздрібною торгівлі, забезпеченості стаціонарними торговельними площами, динаміки зміни частки сфери послуг у обсягах продаж товарів і послуг, структури роздрібного товарообороту). Зазначимо, що ці параметри рекомендувалося розглядати при оцінці передумов створення СЕЗ, але у методиці моніторингу результатів вони не аналізуються. Як інтегральний результат функціонування СЕЗ необхідно розглядати соціально-економічні параметри рівня “якості життя” населення як у межах зони, так і на позазональній території. Зрозуміло, що для повноцінного моніторингу “якості життя” як це пропонується Л.В.Ноздріною [3], необхідний більший часовий період для нагромадження інформації про функціонування СЕЗ, але у методичному аспекті вже тепер варто передбачити хоча б спрощені підходи до такої оцінки.

Загалом у методологічному аспекті спостерігається домінування двох підходів до оцінки ефекту і ефективності СЕЗ:

- 1) зіставлення “затрати-результати” (“затрати-випуск”) як основа оцінки економічного ефекту від створення зони, яка при цьому розглядається як

господарський комплекс, що складається з сукупності первинних економічних агентів – підприємств;

2) зіставлення “втрат” податкових надходжень внаслідок пільг і преференцій з фактичними податковими платежами як основа оцінки загальнодержавного і внутрішньорегіонального ефектів.

Ці методологічні підходи доповнюються оцінками ступеня досягнення проектних цілей і обмежень, визначених як головні при створенні СЕЗ. З урахуванням дисконтування і, отже, ризиків інвестиційної (у загальному випадку – економічної) діяльності вони є базою для Методичних рекомендацій з розробки ТЕО СЕЗ [1], аналізованих раніше. Очевидно, втім, що ефект від створення зони не буде алгебраїчною сумою ефектів пілотних інвестиційних проектів внаслідок синергічного ефекту посилення ділової, у тому числі, інвестиційної активності у зоні. Не можна звести до сукупного показника ризику й інвестиційні ризики для різногалузевих проектів через відмінності у факторах впливу на ступінь ризику. Для інвестиційних проектів інноваційного характеру у соціально-економічній сфері, до яких ми відносимо проекти СЕЗ чи ТПР ризик теж можна розглядати як результат синергії. Це пояснюється властивою їм системністю, яка є результатом взаємодії комплексу взаємопов’язаних заходів з досягнення визначеної проектом мети і факторів, що сприяють чи протидіють цьому.

Ще складнішою методологічною проблемою є збалансування суто економічних інтересів інвестора і соціально-економічних інтересів приймаючої країни, ступінь узгодження яких істотно впливає на рівень ризику досягнення генеральної мети і супутніх цілей СЕЗ. Забезпечення рівнозначності інтересів лише через запровадження обмежуючих параметрів (мінімальний обсяг інвестицій, кількість робочих місць, норми екологічної шкоди тощо) видається лише першим етапом, тому що не може бути виміряне економічно. Цікавий підхід до розв’язання цієї проблеми пропонує В.П.Письмак, який представляє баланс інтересів як [4, С. 203]:

$$\frac{A \cdot P + B \cdot P}{P} = 1, \quad (1)$$

де: А – частка прибутку, отримана інвестором; В – частка прибутку, виплачена місцевому органу влади (слід, очевидно, розуміти – приймаючої країни загалом); Р – сума прибутку, отриманого від реалізації продукції в межах інвестиційного проекту за рік, грн.

Узагальнення інших підходів до оцінки економічного ефекту інвестиційних та інноваційних проектів дозволяє стверджувати, що методичну їх основу складає вже згадуване зіставлення “затрати-результати”, скореговане на часові параметри “життєвого циклу” проекту з урахуванням ризиків інвестування. Проте, як ми вже зазначали, сукупність пілотних інвестиційних проектів не можна розглядати як проект спеціальної економічної зони не лише з огляду на невизначеність їх реалізації, а й з урахуванням якісно іншого виду ефекту – синергічного. Не враховуються у такому випадку і соціальні наслідки активізації інвестиційної діяльності, взаємний вплив на формування “інфраструктури регіону” як визначального параметра конкурентоспроможності.

Саме тому потрібні методичні підходи більшого рівня агрегованості для оцінки сукупного (інтегрального) економічного ефекту від стимулювання притоку інвестиційних ресурсів у СЕЗ чи ТПР. Методологічною основою розрахунку чистого ефекту внеску до “доходу” території, а в ширшому розумінні – національного доходу країни загалом, слід вважати різницю між чистим доходом і видатками. З урахуванням фактору часу і позначень, наведених раніше, чистий ефект складе (з використанням [5, С. 702]):

$$E = \sum_{t=1}^T \{ [F_t + R_t^* + T_t] - N_t + L_t - E_t \} (1 + d)^{-t} \quad (2)$$

де: t – роки життєвого циклу проекту, $t=1, n$; d – ставка дисконту.

Відповідно економічна ефективність від прямих зарубіжних інвестицій буде складати:

$$E = \frac{\sum_{t=1}^T (F_t + R_t^* + T_t) - N_t + L_t}{\sum E_t} \quad (3)$$

Наведений підхід дозволяє доповнити методику проектних розрахунків ТЕО зональних утворень і, з іншого боку, надати можливість оцінки інтегрального ефекту та ефективності на етапі оперативного моніторингу результатів функціонування СЕЗ. Наголосимо, що таким чином забезпечується й можливість для коректного зіставлення результатів для різних СЕЗ і ТПР з елімінуванням природних чи набутих переваг інвестиційної привабливості. Крім того, розраховуючи ефект та ефективність для зарубіжного інвестора можна обґрунтувати узагальнені параметри конкурентоспроможності проектів у порівнянні з “кращими світовими взірцями”.

У методичному аспекті потребують розгляду ще й такі питання: (1) оцінки досягнення стратегічної мети проєктів; (2) оцінки рівня конкурентоспроможності СЕЗ у довгостроковій перспективі з урахуванням інноваційного складника; (3) ступеня досягнення супутніх “зовнішніх” ефектів у сенсі формування цивілізованих ринкових відносин, легалізації окремих секторів економіки; (4) відповідності державного регулювання системі наддержавного регулювання міжнародних і внутрішньонаціональних економічних відносин; (5) ступінь збалансованості розвитку господарського комплексу зони. Важливість вирішення саме цих питань у процесі функціонування СЕЗ обумовлюється тим, що цим самим забезпечується стратегічна перспектива проєктних рішень і, в ширшому розумінні, – впливу спеціальних режимів господарювання у зональних утвореннях на національну економіку.

На нашу думку, вирішення першого питання лежить у площині оцінки рівня “якості життя” (QOL). Незважаючи на очевидну складність його виміру у повному обсязі з причин необхідності нагромадження істотного масиву змін 16-20-и показників протягом тривалого періоду і значного часового лагу між моментом здійснення інвестицій та соціально-економічними наслідками (наприклад, у рівні освіти населення, демографічних змінах тощо), у контексті предмета нашого дослідження доцільно запропонувати для зіставлення такі показники, як: (1) обсяги роздрібного товарообороту на одного мешканця; (2) обсяги побутових послуг; (3) обсяги житлового будівництва; (4) обсяги заощаджень населення у банківських установах. Можливе також і дезагрегування та доповнення наведених показників, наприклад: споживання товарів найважливіших товарних груп, обсяг торгових площ на одну особу, кількість готельних місць тощо. Підкреслимо, що опосередковано ці показники свідчать і про детінізацію економіки, хоча головним параметром структурних співвідношень офіційної та неофіційної економіки визначимо обсяг капіталовкладень на одного мешканця, а для сфери товарного обігу – капіталовкладень на одного працюючого.

Стратегічна конкурентоспроможність господарського комплексу СЕЗ у інтегральному вираженні може бути оцінена експортною квотою, причому для посилення врахування інноваційного складника доцільно орієнтуватися на висококонкурентні ринки промислово розвинених країн. Модифікуючи підхід до оцінки конкурентоспроможності інноваційних організацій, отримуємо:

$$K_{CEZ} = \sum_{j=1}^m \sum_{i=1}^n q_{ij} \cdot b_j \cdot k_{ij} \quad , \quad (4)$$

де: q_{ij} – експортна квота продаж i -го товару на j -му ринку; b_j – значущість ринку (для промислово розвинених країн – $b_j=1$; для країн Східної та Центральної Європи – $b_j=0,5$; для інших країн – $b_j=0,3$); k_{ij} – конкурентоспроможність i -го товару на j -му ринку.

Якщо перші три питання більшою мірою стосуються оперативного моніторингу результатів функціонування, то останнє – відповідність наддержавним регулюванням - відноситься до етапу проектування СЕЗ.

І, нарешті, останнє питання стосується ступеня збалансованості та пропорційності розвитку СЕЗ. Погоджуючись з підходом застосування індексного методу для формування “економічної нормалі” для цієї цілі, зазначимо, що пріоритетність розміщення індексів, які відображають економічні процеси, повинна бути дещо іншою. Зокрема, з урахуванням висловлених вище міркувань щодо стратегічної конкурентоспроможності СЕЗ, необхідності легалізації економічних відносин “економічну нормаль” пропорційності розвитку СЕЗ зобразимо таким чином:

$$I_{QOL} > I_K > I_{ZI} > I_{BI} > I_P, \quad (5)$$

де: I_{QOL} – індекс зміни рівня “якості життя”; I_K – індекс зміни конкурентоспроможності СЕЗ; I_{ZI} – індекс зміни обсягу зарубіжних інвестицій на одного працюючого; I_{BI} – індекс зміни інвестицій вітчизняного капіталу на одного працюючого; I_P – індекс зміни кількості робочих місць.

Наведена послідовність забезпечує системну узгодженість показників моніторингу досягнення стратегічної місії проекту СЕЗ, рівня зовнішньої конкурентоспроможності підприємств зони, ступеня досягнення інституційних змін і, особливо, легалізації економіки (через оцінку імобілізації вітчизняних фінансових ресурсів у формі капітальних активів).

Висновки

Таким чином, доповнення існуючих методичних підходів дає можливість більшою мірою адекватно до реальних умов перехідної економіки обґрунтувати проектні рішення СЕЗ і, з іншого боку, оцінити результати функціонування зон з огляду на забезпечення їх сталого розвитку, незворотнього характеру позитивних змін і передбачення негативних наслідків у стратегічній перспективі.

Незважаючи на узгодженість логічної послідовності та принципів проектування СЕЗ і ТПП з теоретичними і прикладними підходами стратегічного

менеджменту, існує необхідність удосконалення методичного забезпечення розробки проектів з урахуванням досвіду функціонування зональних утворень.

Ключовими аспектами удосконалення методичних рекомендацій повинні стати:

- 1) міжнародний маркетинг СЕЗ як об'єкта інвестиційної активності на ринку капіталів та як сукупності підприємств-виробників продукції;
- 2) встановлення тісної залежності між нагромадженими обсягами інвестицій та їх впливом на соціально-економічний розвиток території спеціального режиму господарювання, включаючи малі та середні підприємства, що не є суб'єктами його застосування;
- 3) уникнення диспропорційності розвитку територій;
- 4) забезпечення стабільності розвитку і незворотності змін на основі формування інституційної інфраструктури та економічно значущого сектора малого бізнесу;
- 5) розгляд проектів як інноваційних соціально-економічного характеру з відповідним посиленням їх інноваційного складника.

Підкреслимо, що названі аспекти слід відобразити як у методиках проектування, так і у рекомендаціях щодо оперативного моніторингу ефективності функціонування СЕЗ і ТПР.

ЛІТЕРАТУРА

1. Типові методичні рекомендації по розробці техніко-економічного обґрунтування доцільності створення і функціонування спеціальної (вільної) економічної зони. Ухв. рішенням Міжвідомчої комісії з розгляду і підготовки документів щодо створення С(В)ЕЗ в Україні. – К.: НДЕІ Мінекономіки України, 1996.- 30 с.
2. Методичні рекомендації аналізу результатів функціонування спеціальних (вільних) економічних зон і територій пріоритетного розвитку зі спеціальним режимом інвестиційної діяльності. – К.:НДЕІ Міністерства економіки України, 2000. – 30 с.
3. Ноздріна Л.В. Якість життя населення в перехідній економіці України: Автореф. дис. канд. екон. наук. – Львів: ЛНУ ім. Ів.Франка, 2001. – 20 с.
4. Письмак В.П. Региональные аспекты специального режима инвестирования: теория и практика, проблемы и решения. – Донецк, 2000. – 256 с.
5. Пугачевська К.Й. Організація і підвищення ефективності діяльності спеціальних економічних зон –Дисерт. к.е.н.-Ужгород, 2003. - 205 с.
6. Чмир О. Методологія комплексного аналізу розбудови СЕЗ і ТПР та її практична апробація. //Формування ринкових відносин в Україні.- №7(38). - 2004.
7. Рут Френклін Р., Філіпенко Антон. Міжнародна торгівля та інвестиції / Пер. з англ. – К.: Основи, 1998. – 750 с.